

George Novack

Leo Trotskijs bidrag till marxismen

Ur *International Socialist Review* november 1979

[Om George Novack, se slutet av artikeln]

I år [1979] är det 100 år sedan Leo Trotskij föddes. Han föddes den 7 november 1879. Ett datum som skulle sammanfalla med Oktoberrevolutionen då bolsjevikerna kom till makten och då han var ledare för Petrogradsovjeten. I sin självbiografi skrev Trotskij att han inte noterat detta märkliga sammanträffande förrän tre år senare.

Trotskij var en av de mest mångsidiga personligheterna under 1900-talet. Han var lika mycket en innovatör på tänkandets område som den revolutionära handlingens man. Samtidigt som han organiserade och ledde Röda armén, som stred på 21 olika fronter under tre år, skrev han en rad bitande polemiska texter mot kritiker av och fiender till den unga Sovjetrepubliken. Han gjorde ett utkast till skildring av händelserna under ryska revolutionen samtidigt som han i egenskap av folkkommissarie för utrikespolitiken förhandlade med tyskarna i Brest Litovsk.

Efter att ha skrivit den bästa litteraturkritik någon marxist producerat¹ övergick han till att bli chef för alla vetenskapliga institutioner i Sovjetunionen.

Från det ögonblick han anslutit sig till en krets av unga oppositionella till tsarväldet i södra Ryssland 1898 tills en av Stalins agenter mördade honom i Mexiko 1940 var Trotskijs levnad präglad av omvälvande och dramatiska händelser, med plötsliga språng mot maktens höjder följt av brådstörtade fall ner i landsförvisning, förföljelse och, till sist, mord.

Redan som ung blev Trotskij arresterad för sina anti-tsaristiska aktiviteter. Han deporterades till Sibirien, men kunde senare fly till Västeuropa, där han samarbetade med Lenin och Plechanov. 1905 återvände han till Ryssland, samma år som den första, men misslyckade, ryska revolutionen. Han blev drivkraften i arbetardelegaternas råd i Sankt-Petersburg, den första sovjeten någonsin. Efter att åter ha arresterats och dömts till deportation av tsarens regering lyckades han fly till Västeuropa.

Elva år senare skulle han återvända till Ryssland från USA, sedan tsaren störtats. I juli 1917 blev han arresterad av Kerenskijregeringen och efter frigivningen vald till ordförande för Petrogradsovjeten. Han planerade och ledde Oktoberresningen och var krigskommissarie mellan 1918 och 1925. Han var författare till manifest från Kommunistiska internationals fem första kongresser och många av dokumenten från de fyra första.

Han tog upp den strid Lenin påbörjat före sin död mot Stalins fraktion inom ledningen för kommunistpartiet. Detta ledde till att Trotskij först blev deporterad till Kazachstan och sedan landsförvisad till Turkiet 1929. Under sin tredje exil hamnade han först i Frankrike, sedan i Norge och till sist i Mexiko. I de iscensatta Moskvarättegångarna anklagades han för avskyvärda brott och dömdes till döden i sin frånvaro. Stalins mordiska planer förverkligades medan Trotskij arbetade på sin sista bok, en attack på Stalin i biografins form.

Det här är bara några avgörande moment i hans liv. Längre redogörelser går att hitta i hans självbiografi, *Mitt liv*,² och i Isaac Deutschers trilogi³.

Jag tänker emellertid inte tala om Trotskij, handlingens man, revolutionsledaren, den mästerlige upprorsstrategen, krigsledaren, grundare tillsammans med Lenin av Tredje

¹ Syftar främst på boken *Litteratur och Revolution*

² [Mitt liv – försök till en självbiografi](#)

³ [Den väpnade profeten](#), [Den avväpnade profeten](#) och [Den förvisade profeten](#). På svenska finns också den utomordentliga Pierre Broués *Trotskij – en biografi* (se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#))

internationalen och senare grundare av Fjärde internationalen. Mitt ämne är inte Trotskij's praktiska insatser utan tänkaren Trotskij, den som analyserade historia och samhälle, den marxistiske politikern och teoretikern.

Att göra ämnet rättvisa är inte lätt. Trotskij var den mest produktive skribenten i hela den marxistiska rörelsen. I drygt 40 år var hans penna ständigt verksam. Tretton band av hans samlade verk hade utgetts i Sovjetunionen när han 1926 förpassades från ledande ställning. En fullständig samling av hans texter skulle handla om fyra eller fem gånger så många band. Från det han blivit vuxen kommenterade han så gott som alla viktiga politiska händelser och frågor.

Jag måste därför vara mycket selektiv. Således kommer jag att fokusera på de fem aspekter av hans tänkande som i mina ögon är de mest värdefulla, relevanta och bestående. Det är hans berömda teori om den permanenta revolutionen, lagen om ojämn och kombinerad utveckling, analysen av stalinismens karaktär, hans syn på de svartas kamp i USA samt, sist men inte minst, utvecklingen av hans uppfattning av det revolutionära partiet. Och ändå har jag då utelämnat sådana oersättliga bidrag som hans analys av fascismen.

Uttrycket ”den permanenta revolutionen” är mer välkänt än vad dess innebörd har blivit förstådd. Trots att både begreppet och innebörden av det går att hitta i en del av Marx' texter, och som före honom fanns redan hos Babeuf's anhängare 1795 under den franska revolutionens nedgångsperiod, är det med rätta och oskiljaktigt kopplat till Trotskij. Han gjorde den första systematiska framställningen av teorin 1905-06 i samband med sin analys av Rysslands speciella samhällsstruktur och hans förståelse av den dynamik som präglade revolutionen 1905.

Den permanenta revolutionen

Denna teori har sin grund i insikten om två historiska fakta. Övergången från förkapitalistiska till kapitalistiska förhållanden hade skett med stor ojämnhet i olika länder och på olika kontinenter och denna skillnad i ekonomisk och social utveckling fick epokgörande politiska konsekvenser. Det skulle föra 1900-talets revolutioner in på helt andra vägar än tidigare revolutioner.

Från 1500-talet och fram till och med 1800-talet hade de första kapitalistiska staterna i Väst-europa och Nordamerika, exempelvis Nederländerna, England, Frankrike och USA på grund av sin långt framskridna ekonomiska och samhälleliga utveckling upplevt kolossala revolutionära omvälvningar, som omformat deras samhällssystem till kapitalism och mer eller mindre organiserat deras politiska strukturer i enlighet med borgerligt demokratiska linjer.

Länderna i Östeuropa, Asien, Afrika, Latinamerika och Mellanöstern var knappast någon del av denna förnyelse. För dem återstod fortfarande att erövra nationellt oberoende och enhet, modernisera sina institutioner, i stor skala omvandla jordförhållandena och upprätta den parlamentariska demokrati, som erövrats i väst.

Det fanns ett organiskt samband mellan denna underutveckling av de nationer som varit historiskt efterblivna i ekonomiskt och samhälleligt avseende och de mer gynnsamma villkoren i de viktigare kapitalistiska länderna. Det avgörande var framväxten av kolonialsystemet, som utgjorde en hörnsten för handels- och industrikapitalism och stöttades upp genom imperialismen. Utländskt kapital skördade fördelarna med efterblivenheten i Tsarryssland, medan kolonierna var mer överexploaterade än underutvecklade. Just den globala expansionen av kapitalistiska företag, som sporrade de borgerligt demokratiska rörelser som kom till makten i väst, blockerade och stoppade framväxten av och framgångarna för demokratiska rörelser i den koloniala världen.

Underutvecklingens dynamik

I början av 1900-talet stod följaktligen den majoritet av mänskligheten som levde i efterblivna och halvkoloniala länder inför två avgörande frågor: "Hur hamnade vi under imperialismens ok och hur kan vi ta oss ur det?" Trotskijs främsta teoretiska upptäckter behandlade dessa frågor. Lagen om ojämn och kombinerad utveckling förklarar orsakerna till det första förhållandet och teorin om den permanenta revolutionen är nyckeln till hur det ska kunna undanröjas.

Den borgerligt demokratiska kampen mot föråldrade former av feodalism, kyrkligt välde, slaveri och absoluta kungadömen och de förkapitalistiska egendomsformer som var förhärskande där, hade redan lösts i de plutokratiska samhällena. Men på större delen av jordklotet hade den uppskjutits till den grad att den blivit både intolerabel och akut. Detta ställde frågan: hur skulle dessa folk kunna hinna i kapp de mer privilegierade och rika metropolerna i väst, vars härskande klasser styrde och exploaterade dem?

Många trodde felaktigt att de länder där moderniseringen ännu inte genomförts skulle följa i samma spår som sina västliga föregångare och avancera mot liberal demokrati under kapitalistiskt styre. Och detta är fortfarande den dominerande propagandistiska uppfattningen i officiella, reformistiska och akademiska kretsar.

De efterblivna och halvkoloniala länderna kunde emellertid inte kopiera de revolutioner, som gjorts av föregångarna just på grund av att de tvingats in i ett annat utvecklingsmönster. Varken ekonomiskt eller politiskt kunde de med vissa dröjsmål och mindre variationer reproducera de modeller som de imperialistiska utsugarna stod för.

Teorin om den permanenta revolutionen förklarade orsakerna till denna anomali. Samhällsklassernas roll skulle bli helt olika i kapitalismens nedgångsfas än som varit fallet i dess tidigare skeden.

Huvuduppgifterna för den demokratiska revolutionen under den borgerliga epoken skulle vara följande: fullbordande av nationell autonomi och enhet, jordreform, sekularisering (kyrkans skiljande från staten), avskaffande av förkapitalistiska produktionsförhållanden, skapande av en demokratisk stat krönt av industrialisering. De uppgifterna hade påbörjats och lösts med olika grader av framgång under ledning av radikala och liberala element inom bourgeoisien i väst under deras glansdagar då handels- och industriell kapitalism blomstrat.

Formerna för borgerligt liv och arbete hade emellertid hämmats och förkvävt i de efterblivna och koloniserade områdena, samtidigt som de varit hopkopplade med förkapitalistiska rester och till och med en del återkomster av detta som traditionellt slaveri. På grund av sin tilltygade och magra utveckling, och rädsla för att arbetarna och fattigbönderna skulle göra uppror, klarade de lokala borgarklasserna i dessa länder inte av att axla de enorma uppgifter som revolutionen innebar och leda de folkliga massorna i en avgörande kamp mot imperialismen för en grundlig förnyelse av de gamla regimerna med demokratiska förtecken.

Arbetarnas avgörande roll

Trotsky kom fram till sina ytterst originella slutsatser genom en konkret analys av det halvfeodala och halvkapitalistiska Ryssland och den dynamik i klasskampen, som framkommit under den besegrade revolutionen 1905. Utifrån de händelserna fastslog han följande:

Den liberala bourgeoisien hade blivit paralyserad och politiskt bankrutt och när det kom till kritan skulle den övergå till kontrarevolution. Bönderna och den intelligentsia som var emot tsaren kunde vara värdefulla, men ändå bara inta biroller i den revolutionära processen. Den enda som stod till buds för revolutionärt ledarskap och kapabel att fullfölja kampen för demokratiska krav till det yttersta var proletariatet, en ny klass som var just den industriella revolutionens specialprodukt.

Trotsky drog slutsatsen att en unik allians av samhällskrafter, som skapats av hela den föregående utvecklingen av världskapitalismen, hade berett marken för att en rad historiska stadier skulle bli sammanflätade i 1900-talets Ryssland. Detta samband hade två viktiga aspekter.

För det första: Eftersom arbetarklassen var den avgörande politiska kraften i ledningen för upproret blev de demokratiska uppgifter som ankom på en försenad anti-feodal revolution oundvikligen sammankopplade med den socialistiska revolutionens uppgifter.

Detta omfattade proletariats erövring av makten i spetsen för de upproriska massorna, avskaffande av kapitalistisk privategendom, rätten till självbestämmande för förtryckta nationaliteter, kollektivisering av jordbruket, upprättande av en planekonomi och statligt monopol över utrikeshandeln och allt detta fulländat av institutioner för socialistisk demokrati. Dessa åtgärder skulle befrämja snabbast tänkbara tillväxt av ekonomin och leda till höjd standard vad gäller konsumtion och kultur, avskaffande av ojämlikhet, kvinnans frigörelse, utvidgning av demokratin på alla nivåer, ett gradvis avskaffande av skillnaderna mellan intellektuellt och fysiskt arbete och mellan stad och land, upphävande av alienationen i samhällslivet och avlägsnande av klyftan mellan rika och fattiga länder, som det talas om så mycket nuförtiden men görs så lite åt.

Dessa eftersträvarvärda mål kunde uppnås på bara ett sätt: genom en världsrevolution och upprättande av arbetarmakt i de mest framskridna länderna, där de högst utvecklade produktivkrafterna och sätena för imperialistisk makt var belägna.

Kombinerad revolution

För det andra: kampen för borgerligt demokratiska rättigheter och kampen för arbetarmakt, det ena en del av det kapitalistiska samhällets gryning och den andra dess solnedgång, måste bedrivas genom en allians mellan arbetare och bönder i kamp på liv och död mot en ohelig allians mellan den inhemska bourgeoisien, förkapitalistiska utsugare och utländska imperialister.

De bägge beståndsdelarna kunde inte åtskiljas i vare sig tid eller rum. Den ena växte över i den andra medan revolutionen fördjupades. De historiska motsatserna var integrerade i dialektiskt beroende. Denna syn på den revolutionära processen och den socialistiska strategin i Tsarryssland – som Trotsky presenterat 1906 och som det funnits spår av redan i hans texter 1904 – sattes på prov 1917. Den antogs principiellt av Lenin vid hans återkomst från exilen i april och vägledde bolsjevikerna under stegen mot seger i oktober.

Erfarenheterna från Kina i mitten av 1920-talet, då Stalins uppfattning om den nationella bourgeoisien som den naturliga ledaren för den demokratiska revolutionen slutade i katastrof, övertygade Trotsky om att hans teori inte bara var något som var begränsat till Ryssland, utan var giltig för alla ekonomiskt efterblivna länder.

Och giltighet av det väsentliga i idéerna har sedan andra världskriget bekräftats av utvecklingen av revolutionerna i Jugoslavien, Kina, Kuba och Vietnam. I dag testas de på nytt i Iran och Nicaragua.

Uppfattningen har bekräftats i negativt avseende av de koloniala folk, som inte förenat kampen för nationell suveränitet med en segerrik attack på kapitalistisk egendom. De har varken förmått att upprätta en stabil och varaktig demokratisk regim eller att bli av med imperialismens ok. Se bara på de revolutionära utbrotten i Iran 1906 och 1945-53. Och tänk bara på den latinamerikanska kontinenten från Mexiko till Argentina och Chile.

Förutom att kasta ljus över vägen till makt och befrielse från imperialismen innehåller teorin om den permanenta revolutionen ytterligare två teser. Den ena fastslår att även om de revolutionära krafterna kan segra i ett enstaka efterblivet land utan att behöva vänta på alla andra,

som var fallet i Ryssland 1917-18 och Kuba 1959-60, kan den revolutionära processen inte begränsas till ett enda lands gränser. Den kan inte uppnå sina grundläggande syften och heller inte fullbordas i socialism om inte arbetarna tagit makten på den högst industrialiserade delen av planeten. Denna revolutionärt internationalistiska inställning och detta perspektiv står i bjärt kontrast till stalinismens nationellt-byråkratiska och utopiska dogm om att bygga socialism i ett enda land.

Teorin betonar också att ett avskaffande av kapitalismen inte på en enda gång och fullständigt kan uttradera alla relationer och vanor från det förgångna. Det innebär bara att man blir av med de ekonomiska, politiska och rättsliga institutioner som utgör rötterna för kapitalismen. Efter maktövertagandet måste arbetarna och bönderna så fort som möjligt ta itu med och avlägsna nedärvda gammalmodiga företeelser. Det är där det kniper. Erfarenheten har visat att det är lättare sagt än gjort, i synnerhet i de fattiga och efterblivna arbetarstater av imperialismen omringade stater, där antikapitalistiska revolutioner hittills ägt rum.

I min diskussion av de främsta inslagen i den permanenta revolutionen har jag redan snuddat vid det andra av Trotskijs bidrag till marxistiskt tänkande: lagen om ojämn och kombinerad utveckling. Detta sätt att ställa två saker mot varandra är ingen slump, eftersom teorin om den permanenta revolutionen bara är ett speciellt uttryck för denna mer allmänna lag. Den ena är begränsad till de förutsättningar och frågor som rör övergångsperioden från kapitalism till socialism, medan den andra har en långt större betydelse för hela omfånget av mänsklighetens utveckling.

Och Trotskij formulerade ju också den vidare lagen om ojämn och kombinerad utveckling efter att först ha lagt fram den mer begränsade delen och som en mer allmän del av den. De olika stadierna i Trotskijs intellektuella utveckling i detta ämne kan studeras i två av hans verk: *Resultat och framtidsutsikter* från 1906⁴ och första kapitlet i hans mästerverk *Ryska revolutionens historia* från början av 1930-talet⁵.

Ojämn utveckling

Den empiriska observationen att historiens och samhällslivets utveckling genom åren inte varit harmonisk, balanserad och symmetrisk, utan karakteriserats av extrema skiftningar av alla de slag i varje stadium längs vägen är utgångspunkten för denna lag. Ett av de mest dramatiska exemplen på dessa skillnader var när ursprungsbefolkningen i Nordamerika ställdes öga mot invasionen av vita från Europa.

I detta läge kolliderade två helt olika vägar till samhällelig utveckling, resultat av cirka 30 000 år av oberoende tillväxt i den Nya och Gamla världen, och hamnade i nappatag med varandra. Folk som levde i stamsamhällen av stenålderskaraktär stötte samman med nykomlingar utrustade med alla tillgångar i ett klassamhälle från privategendom till skjutvapen. Vi känner till det blodiga folkmord som blev följden.

Stora skillnader i utveckling kan också noteras, inte bara mellan folk som lever på olika framstegsnivåer, utan också inom specifika samhälleliga och nationella strukturer och deras klassammansättning.

Exempelvis har arbetarna i USA en av världens högsta levnadsstandards och ändå, som klass, står de på lägsta tänkbara nivå av politisk medvetenhet och organisering. Idag är de den enda arbetarklassen i något av de viktigare industriländerna, som fortfarande står inför uppgiften att bilda en politisk massorganisation som är oberoende av de kapitalistiska partierna, oavsett om det skulle handla om ett parti av socialdemokratiskt, stalinistiskt eller revolutionärt snitt.

Dessutom är den underordnad de härskande kapitalisterna, medan den långt svagare arbetar-

⁴ [Resultat och framtidsutsikter](#)

⁵ [Ryska revolutionens historia del 1](#)

klassen på Kuba, bara 15 mil från Florida, gjort sig av med denna mara, inom sina egna gränser.

Under hela sin utveckling har kapitalismen på grund av själva sin karaktär gett upphov till alla former av ekonomisk ojämlikhet: ojämn utveckling mellan industri och jordbruk, mellan de först industrialiserade länderna och de koloniala och halvkoloniala områdena, mellan olika industrigrenar samt mellan olika och rent av närbelägna regioner i samma land (jämför Appalacherna med Mellanvästern och Kalifornien).

Jag har redan påpekat att den anhopning av olikheter som beror på den kapitalistiska civilisationens ojämna utveckling fram till 1900-talet banade väg för den nya vändning i världshistorien, där borgerliga krafter blev antirevolutionära, och att deras antites, arbetarklassen, fått ta över de progressiva insatser de tidigare stod för.

Den bakomliggande orsaken till olika tillväxtnivåer genom historien och bland olika delar av samhällslivet är den snabbare eller långsammare tillväxten av produktivkrafterna. De medföljande skillnaderna i ekonomisk makt leder till olika takt och omfattning av tillväxten bland olika folk, olika samhällssektorer, olika klasser, olika samhälleliga institutioner och kulturella områden.

Men ojämnhet är bara den främsta aspekten av hela processen. Den ojämna utvecklingen av olika delar av samhället och de olika faktorerna i samhällslivet får mycket viktiga konsekvenser. Att drag som tillhör tidigare utvecklingsstadier har kontakt och samexisterar med dem som tillhör en senare utvecklingsnivå, gör det möjligt för element som tillhör båda att verka i kombination. Dessa hybrider avviker från det normala och uppvisar stora säregenheter på grund av deras ytterst motsägelsefulla karaktär.

Perioderna av övergång från en samhällsordning till en högre har präglats speciellt av att gammalt och nytt vävs samman. Detta gäller vid övergången från förkapitalistiska samhällen till det kapitalistiska världssystemet och än mer för den nuvarande epoken med övergång från förhärskande kapitalistiska relationer till postkapitalistiska. Kapitalismen utvecklades inte i något tomrum, utan växte fram, expanderade och uppnådde globalt herravälde under oupphörligt och oskiljaktigt samspel med förkapitalistiska produktionsförhållanden, som sträckte sig från allt till stamsamhällen till feodalism. Trots deras ekonomiska och kulturella olikheter skulle kapitalismen i ett enda system svetsa ihop progressiva institutioner och idéer med primitiva och mer oslipade sådana. Denna blandning av drag giltiga för ytterst olika former av historisk utveckling har gett upphov till mycket speciella företeelser och lett till en del överraskande vändningar och rubbningar av historien.

I essäsamlingen *Understanding History*⁶ tog jag upp några av de amerikanska erfarenheterna av detta. Under nybyggareeran i North- och South Carolina försökte ett kapitalistiskt aktiebolag med kungliga privilegier upprätta renodlade feodala relationer vid en tidpunkt då feodalismen i huvudsak var ett passerat stadium i England. Detta fungerade inte. Senare i samma område uppstod ett slaverisystem där creekindianer, som levde i gemensam hushållning och hade slavar, sålde sina produkter på en kapitalistisk marknad. Därmed förenades tre olika utvecklingsstadier. Vi har sett hur en president på 1900-talet åkallat en medeltida gud för att välsigna Washingtons krig i Indokina och napalmbombning av kvinnor och barn och därigenom förenat medeltida vidskepelse med imperialistisk brutalitet.

Denna lag ger nyckeln till att kunna dechiffrera det komplexa och avvikande i dagens revolutioner, som under ogynnsamma omständigheter har varit tvungna att ta sig an de demokratiska uppgifter som den borgerliga eran inte lyckats lösa, samtidigt med de socialistiska uppgifter som modern teknik och kultur kräver. För att kunna erövra nationellt oberoende från Yankee-imperialismen var Kuba därför tvunget att bryta med kapitalismen och ge sig ut på vägen mot

⁶ Finns på webbplatsen Marxist Internet Archive: [Understanding History](#)

socialism. Denna överbelastning av historiska uppgifter som de post-kapitalistiska länderna hamnat i bör hållas i minnet vid en bedömning av deras framsteg – och bakslag.

Och begreppet kombinerad utveckling ger oss också möjligheten att förutse att arbetarna i USA framdeles med häpnadsväckande snabbhet kommer att kunna bemästra sin politiska och ideologiska efterblivenhet, bilda ett massparti som företräder deras intressen och skapa ett mäktigt revolutionärt marxistiskt avantgarde under en stormig massradikalisering – och kanske till och med i utvecklingstakt överträffa en del av de politiskt mer avancerade arbetarklasserna i det industrialiserade väst.

Stalinismens rötter

Trotskij tredje särklassiga bidrag till levande marxism var hans förklaring till den politiska urartningen i Sovjetunionen, hur en byråkratisk kast fått herraväldet och orsakerna till, karaktären hos och botemedlen för stalinismen. Det finns många teorier i omlopp om den förfärliga företeelse som efter Lenins död skaffade sig grepp om Sovjetunionen, historiens första arbetarstat.

Den vanligaste missuppfattningen går ut på att stalinismen är en naturlig avkomma till och den oundvikliga följderna av leninism, marxism och socialism. Andra definierar Sovjetunionen som statskapitalism eller byråkratisk kollektivism med en ny klass av utsugare i ledningen. Å andra sidan trodde Kremles okritiska anhängare på Stalin när han gjorde gällande att sovjetregimen redan var socialistisk och på Chrusjtjov och Brezjnev när de påstod att de överträffat detta och gick i riktning mot kommunism.

Trotskij hade en helt annan analys och bedömning av det stalinistiska Sovjetunionen. Han definierade det som en *degenererad arbetarstat*. Han förklarade att proletariatet tagit makten i det efterblivna Ryssland och inte i de mer avancerade länderna i Västeuropa, som Marx förutsett, på grund av sammanflödet mellan ett bondeuppror mot tsarism och jordägare och en proletär revolution mot kapitalismen. Denna kombinerade massresning var orsaken till den oerhörda omfattningen av de landvinningar som skedde, för det stora språng framåt som skulle förändra modern historia.

I nästa stadium av den ryska revolutionens utveckling, efter Lenins död 1924, inträffade en rekyl på den nedärvda ekonomiska och kulturella efterblivenhet, som tidigare stått för den laddning som drivit det ryska folket långt före resten av världen. Det blev grunden till och utgångspunkten för en byråkratisk reaktion, som utmynnade i en politisk kontrarevolution. Den arbetardemokrati som rått under sovjetrepublikens första år krossades och ersattes med en totalitär diktatur, som kröntes av Stalins enmannavälde.

Detta bakslag hade två viktiga orsaker, en av inhemsk och den andra av internationell karaktär. För det första att revolutionen inte lyckades med att gå vidare till de mer industrialiserade länderna, som Tyskland, och den första anti-kapitalistiska statens långvariga isolering och den hårda inringning den utsattes för av den imperialistiska omgivningen. För det andra den magra produktiviteten hos sovjetisk industri och jordbruk – tillsammans med de förödande härjningarna under första världskriget och inbördeskriget – ledde till oerhörd fattigdom, misär och skarpa sociala skillnader som underlättade att en ny privilegierad kast kunde uppstå och befästa sin ställning. Den samhälleligt härskande arbetarklassen förvandlades till en förtryckt klass – även om den fortfarande var den härskande klassen eftersom de kvarvarande post-kapitalistiska egendomsförhållandena låg i arbetarnas historiska intresse.

Avskaffandet av arbetardemokratin

Under kapitalismen har en blomstrande demokrati i stort sett bara etablerats i rikare nationer och även där fattigare och mindre lyckligt lottade länder skapat demokratiska institutioner, som i den koloniala och halvkoloniala världen, har dessa inte blivit särskilt robusta och

stabila.

Samma regel gäller Sovjetunionen och andra länder baserade på post-kapitalistiska förhållanden. Ju fattigare och mer efterblivna de är, desto starkare är tendensen till byråkratisering och ojämlikhet och desto mer sannolikt är det att de materiellt, politiskt och kulturellt privilegierade skikten och de antidemokratiska krafterna i arbetarstaten får herraväldet på bekostnad av de arbetande massornas rättigheter och makt. I Kina kallas högt uppsatta partiföreträdare ”de som äter kött” av dem som aldrig får se det.

Här kan en analogi vara till nytta. Ett barn som drabbats av engelska sjukan på grund av näringsbrist kan bli förkrympt med deformerad ryggrad, hjulbenthet och klumpigt huvud om han eller hon inte fått de nödvändiga näringsingredienser som leder till normal kroppsväxt, välproportionerade lemmar och behagliga anletsdrag. Liknande regler gäller för samhällliga organisationer och politiska styren.

Trotsky sade att den unga sovjetrepubliken föll offer för otäcka deformationer på grund av att samhället och staten saknade de förutsättningar och beståndsdelar, som krävdes för normal utveckling under den viktigaste utvecklingsperioden. Den stalinistiska regim detta ledde till var den mest motsägelsefulla kombinerade företeelsen i modern historia. På sin bas hade den de mest avancerade egendomsformerna och sociala landvinningarna av post-kapitalistisk karaktär, en förstatligad produktion, planekonomi och monopol på utrikeshandeln. Detta var de ovärderliga resultaten av den sociala omvälvningen 1917.

På toppen av denna ekonomiska grund fanns en politisk överbyggnad, som var helt igenom totalitär och som återskapade många av de mest motbjudande dragen i klassherravälde. Många är så förvirrade av denna gåtfullhet och vet inte vad det är eller hur den ska bedömas på grund av att dagens Sovjetunionen vimlar av sådana motsättningar på alla nivåer.

I denna arbetarstat har arbetarna själva ingen direkt politisk talan i avgörande beslut. Yttrande- och rörelsefrihet är starkt begränsade. Det bästa som skrivits av landets störste romanförfattare, Solzjenitsyn, får inte publiceras. Stora jetflygplan far fram över en obruten vildmark, där böndernas kärror gnisslar på i väl använda stigar, som fallet varit i sekler, medan sovjetiska astronauter kretsar runt planeten. Oerhörda vetenskapliga, tekniska, industriella och kulturella framsteg samsas med politisk tillbakagång och reaktion.

Försvar av arbetarstaten

Trotsky sade att regimens officiella påstående att den representerar socialism alltid varit falskt. Trots alla framgångar var Sovjetunionen allt annat än socialistiskt. Det var ett samhälle i övergång från kapitalism till socialism med en obalanserad och oharmonisk struktur plågad av skarpa motsättningar och, framför allt, av den oförsonliga motsättningen mellan den byråkratiska kast som lagt beslag på makten och det arbetande folket.

Ändå måste arbetarstaten – trots alla sina deformationer – försvaras som arbetarklassens erövring mot imperialisternas försök att krossa den. De egendomsformer som upprättats utgör enda vägen framåt för det arbetande folket i Sovjetunionen och det är dessa och inte dikturen, som orsakar kapitalistmakternas fientlighet.

Vilka perspektiv följde av denna diagnos? För att bana väg för fortsatta steg mot socialism måste de sovjetiska arbetarna bekämpa och rensa bort den byråkratiska oligarkin. Enligt Trotsky kunde detta ske bara genom en högre form av politisk revolution. Målet för en antibyråkratisk revolution vore att överföra kontrollen över ekonomi och stat till de direkta producenterna så att de kunde gå vidare och upprätta den socialistiska demokrati som Lenin skisserat i Staten och revolutionen och som utlovats i marxismens program.

Mycket av det som skett efter Stalins död har vittnat om den oemotståndliga ökningen av protester mot Kremles monolitiska grepp om sina domäner, dess satelliter och kommunist-

partierna i andra länder. Vi kan nämna försöket att upprätta ”socialism med mänskligt ansikte” i Tjeckoslovakien, vilket krossades 1968 genom den sovjetiska invasionen, de polska arbetarnas mer framgångsrika offensiv som ledde till att Gomulka störtades och som fortsätter än idag, det fortsatta motståndet av oppositionella intellektuella och förtryckta nationella minoriteter och eurokommunisternas blygsamt framförda avvikelser.

Sådana händelser tenderar att bekräfta Trotskijs åsikt att den parasitära byråkratin inte utgör något organiskt och oundvikligt resultat av ett post-kapitalistiskt samhälle, utan snarare en stor elakartad tumör som uppstått genom internationell isolering och den ihärdiga fattigdomen och ojämlikheten i den första arbetarstaten. Det var ett övergående fenomen som nya stora revolutionära framsteg skulle undergräva, motsätta sig och slutligen besegra, framför allt genom att arbetarna tog makten i en eller flera av de utvecklade industriländerna.

Som internationalist analyserade Trotskij händelserna och utvecklingen i många länder. Hans syn på svart nationalism och självbestämmande för afro-amerikanerna var ett profetiskt bidrag till klargörande av en av nyckelfrågorna i amerikansk politik.

De svartas kamp

Han framhöll att afro-amerikanerna utgjorde en speciell och förtryckt nationell minoritet. Som sådan har de rätt till självbestämmande. De kommer att bli mer och mer missnöjda med de oavslutliga övergrepp de utsätts för under monopolkapitalismen. Svarta arbetare skulle kunna radikaliseras före majoriteten av vita arbetare, ställa sig i spetsen för de antikapitalistiska krafterna och kämpa hårdare för ett nytt samhälle än de mer privilegierade delarna av arbetarklassen. ”Ryssarna”, sade han, ”var Europas negrer”.

Den svarta befrielsekampen krävde ett villkorslöst stöd av alla socialister. De var också lika tvungna att bekämpa de djupt liggande rasistiska fördomar, som kapitalismen oupphörligt inympar i den vita befolkningen.

Utifrån dessa tankegångar har Trotskijs efterföljare inom SWP kommit fram till följande:

1. De svarta har tillerkänts mindre än alla andra, förutom ursprungsbefolkningen, chicanos och puertoricaner, av den amerikanska civilisationens framsteg och rättigheter, samtidigt som de genom sitt arbete gett storas bidrag till landets rikedomar och framgångar. Växande bitterhet över sekelgamla orättvisor har eldat på massprotesterna sedan 1955-56.
2. De svarta miljonerna har en dubbel samhällsekonomisk ställning. De utgör den främsta förtryckta nationaliteten som kämpar för befrielse. De utgör inte längre någon utspridd arbetskraft på landsbygden utan i första hand en urban och proletär sådan. De finns koncentrerade i alla stora industriella centra från kust till kust, lever sammanpackade i ghetton, arbetar i tung industri och service och hålls längst ner på botten av den ekonomiska och sociala pyramiden.
3. Deras kamp för jämlikhet och frigörelse har därmed fått en dubbel karaktär. De är på samma gång involverade i en nationellt demokratisk kamp för självbestämmande, för kontroll av sitt eget öde som folk, och en rörelse inom arbetarklassen på väg i anti-kapitalistisk och anti-imperialistisk riktning, oavsett om deltagarna själva och deras ledare förstår och inser detta vid något givet tillfälle. De kommande svarta resningarna i USA kommer med nödvändighet att få både en nationalistisk och en proletär karaktär. Detta är en ytterst mäktig kombination av faktorer, som gynnar en socialistisk lösning på förtryck och utsugning.
4. De som inte förmår inse den kombinerade karaktären hos den svarta befrielseörelsen och dess dynamik kan lätt hamna vilse i teori och praktik. De kan hamna i motsägelsefulla former av ensidighet. Det finns socialister som underskattar den rasmässiga delen och ser den enbart som en aspekt av klasskampen mellan arbetsgivare och lönearbetare. Å andra

sidan finns småborgerliga nationalister, som betraktar denna rörelse som främst kulturell och social där den proletära basen och relationerna inte har någon större betydelse och där anti-kapitalistiska drivkrafter inte kommer att påverka dess framtid.

Båda misstag går att undvika genom att korrekt tillämpa lagen om ojämn och kombinerad utveckling och Trotskijs teori om den permanenta revolutionen på de grundläggande frågorna och framtidsperspektiven för de svartas protester. Dessa allmänna generaliseringar handlar inte om något tomt och abstrakt, de är direkt avgörande för att kunna förstå de mest betydelsefulla frågorna idag.

Lenin och Trotskij sluter sig samman

Efter att ha rymt från Sibirien 1901 åkte Trotskij på Lenins inbjudan till London och ingick i gruppen av marxister kring tidningen *Iskra*. När de ryska socialdemokraterna något senare splittrades i bolsjeviker och mensjeviker lierade han sig med mensjevikernas, men skulle snart hamna vid sidan av dem. Mellan 1904 och 1917 intog han en självständig ställning mellan de båda stridande fraktionerna och gjorde emellanåt misslyckade försök att försona och ena dem.

Han motsatte sig Lenins revolutionära och originella uppfattning om ett centraliserat proletärt kampparti, i likhet med så många anti-leninister och inom den nya vänstern idag. ”Vid den tidpunkten förstod jag inte fullt ut den oerhörda och nödvändiga centralism det revolutionära partiet behövde för att kunna leda miljontals människor i ett krig mot den gamla ordningen”, skulle han skriva senare.

Han ändrade sig bestämt och definitivt på den punkten sedan tsarismen störtats i Februari-revolutionen. I juli tog han initiativet till en sammanslagning av sin organisation i Petrograd med bolsjeviker i ett läge då de senare utsattes för hård förföljelse och Lenin och Zinovjev höll sig gömda.

Att resningen i oktober segrade hade två orsaker. Med aprilteserna, som upprustade och omorienterade partiet, anammade Lenin de strategiska slutsatserna i Trotskijs teori om den permanenta revolutionen – dvs att proletariatet måste ta makten här och nu för att kunna genomföra både de demokratiska och socialistiska målsättningarna hos massrörelsen. Vid ungefär samma tidpunkt blev Trotskij också övertygad om Lenins plan för partiets organisation. Lenin blev trotskist, som Kamenev vid denna tid skulle anklaga honom för, och Trotskij blev leninist.

Denna samtidiga utveckling på det personliga och ideologiska planet var avgörande villkor för det framgångsrika maktövertagandet i oktober. Efter oktoberresningen sade Lenin om Trotskij, sedan denne avvisat tanken på organisatorisk kompromiss med mensjevikernas att ”från den tidpunkten har det inte funnits någon bättre bolsjevik”.

Det revolutionära partiet

Därefter vacklade Trotskij heller aldrig i sitt stöd för Lenins organisatoriska principer och blev i själva verket den främste företrädaren för dem efter Lenins bortgång 1924.

Det finns ett utbrett missförstånd om den verkliga betydelsen av demokratisk centralism, som utgör ett koncentrat av Lenins teori om partiets sätt att fungera.

Den främsta orsaken till oklarheterna är förfälskade och förvrängda bild av leninismen, som stalinismen bidragit med inom arbetarrörelsen. Det stalinistiska mönstret med ett enhetsparti sammankopplat till staten och som självsvåldigt styrs uppifrån av en okontrollerad och orubblig byråkrati är själva antitesen till ett sant leninistiskt organisationssystem. Under demokratisk centralism, i motsats till byråkratisk centralism, är ledningen och apparaten både ansvariga inför och kontrollerade av partiets medlemmar och underkastade deras demokratiska beslut, precis som är fallet med Socialist Workers Party.

I motsats till den stalinistiska modellens super-centralism å ena sidan och spontanister och anarkister å den andra, som principiellt förkastar all centralism, framhöll Trotskij behovet av ett arbetarparti som var demokratiskt internt och centraliserat när det kom till handling.

I Fjärde internationalens grundningsdokument, som bär titeln ”Kapitalismens dödskamp och Fjärde internationalens uppgifter” – vanligen kallat *Övergångsprogrammet*⁷ – förklarade Trotskij att det internationella politiska läget karakteriserades av en historisk kris för det proletära ledarskapet på grund av Andra och Tredje internationalens urartning och bristerna hos de mindre grupperingarna. Krisen för mänskligheten kunde bara lösas genom bildandet av ett nytt revolutionärt avantgarde.

Fjärde internationalens uppgift var, skrev han, ”att avskaffa kapitalismens herravälde. Dess mål – socialismen. Dess metod – den proletära revolutionen. Utan inre demokrati – ingen revolutionär skolning. Utan disciplin – ingen revolutionär handling. Fjärde internationalens inre struktur baseras på principen om demokratisk centralism: full frihet för debatt, total enhet i handling”.

En ny revolutionär international

Trotskij ägnade de sista åren av sitt liv till och forma och skola kadrer i ett sådant parti på internationell nivå. Han såg detta som ”det viktigaste i mitt liv – viktigare än 1917, viktigare än tiden under inbördeskriget eller något som helst efteråt”. Det var inte någon egendomlig bedömning från hans sida. Som andra framstående marxister förstod han att teori blir steril om den inte förenas med praktiken, testas i daglig klasskamp, förenas med byggandet av nationella partier och en världsorganisation av socialistiska revolutionärer. Han var en handlingens man, ingen salongsteoretiker. Hela tiden skrev han och tänkte med målet att förändra samhället, inte bara i syfte att kommentera händelserna, klaga eller applådera åt vad andra gjorde.

Medlemmarna av Socialist Workers Party och Young Socialist Alliance har skolats i denna tradition och försöker föra den vidare genom att bygga ett starkt marxistiskt parti i världs-imperialismens centrum – och detta inte utan viss framgång.

Trotskism och stalinism, precis som de individer som gett upphov till beteckningarna, är två oförenliga krafter med helt olika program och sätt att fungera. Diktatorn i Kreml och hans efterföljare uttrycker intressena hos och det snäva nationella perspektivet hos ett byråkratiskt skikt som skaffat sig maktmonopol och samlat på privilegier i det första försöket med post-kapitalistisk organisering. Anhängarna till hans ärkefiende företräder den internationella arbetarklassens intresse av att störta kapitalismen och upprätta en socialistisk demokrati.

Under ett kvartssekel av total makt var Stalins ord lag för den officiella kommunismen i världen. Hans tal trycktes i tiotals miljoner exemplar och betraktades som helig skrift. Trotskij, den fördrivne landsflyktige, hade svårt att göra sig hörd och sprida sina åsikter bortom en snäv krets. Hans texter var tabu för medlemmarna av den stalinistiska rörelse, som försågs med förvrängda och förgiftade versioner av hans idéer.

Men Trotskij överlever Stalin

Historien har sina ironiska vändningar. I dagens Sovjetunionen har Stalin avslöjats och fördömts som en kriminell tyrann av sina närmaste medarbetare. Hans verk trycks inte längre i stora upplagor – i själva verket kan det vara ganska svårt att komma över dem – och de överallt närvarande porträtten av honom har försvunnit från alla regeringsbyggnader. Det är tveksamt om hundraårsdagen av hans födelse ens kommer att uppmärksammas i Moskva.

Trotskij's böcker trycks däremot om på många språk, inte minst i USA. Dussintals av hans

⁷ [Övergångsprogrammet](#)

verk kommer ut av trycket år efter år. Hans tankegångar har skaffat sig en vid skara åhörare och anhängare på alla kontinenter.

För en tid sedan ställde Husakregeringen i Tjeckoslovakien 19 ungdomar inför rätta anklagade för trotskistiska idéer, i själva verket för sitt motstånd mot den officiella repressionen. Trotskisten Petr Uhl har precis dömts till fem års fängelse.

Den nybildade sektionen av Fjärde internationalen i Iran har ställt sig i spetsen för ett socialistiskt program mot Khomeiny-Bazargans borgerligt religiösa regim, som försöker upphäva de rättigheter folket i Iran erövrade i kampen för att störta shahen.

Trots att Stalins hejduk mördade Trotskij i Mexiko för fyra decennier sedan kunde han inte ta död på dennes idéer – och Stalins efterföljare kommer att lyckas än mindre med detta.

Det går inte, anser jag, att vara en politiskt uppmärksam person eller förstå det väsentliga i dagens politik internationellt utan att göra bekantskap med idéerna hos detta geni inom den vetenskapliga socialismen som lämnat ett så rikt arv efter sig.

George Novack (1905-1992) var 1940-1973 medlem av nationella ledningen för Socialist Workers Party. Novack hade studerat vid Harvard utan att ta någon examen och börjat arbeta inom förlagsvärlden när han radikaliserades under depressionsåren i USA och 1933 anslöt sig till den trotskistiska rörelsen. 1937-40 var han sekreterare i American Commission for the Defence of Leon Trotsky, som 1937 tog initiativ till den undersökningskommission under filosofen John Deweys ledning som tog upp anklagelserna under Moskvarättegångarna mot Trotskij. När Trotskij anlände till Mexiko från Norge var Novack en av dem som mötte honom. Novack är författare till en rad arbeten om marxistisk filosofi som *An Introduction to the Logic of Marxism, Democracy and Revolution, Empiricism and its Evolution, The Origins of Materialism*⁸, *Existentialism vs Marxism* ...

Efter hustrun Evelyn Reeds bortgång 1979 drog sig Novack tillbaka från politisk aktivitet. De sista åren tillbringade han på ett äldreboende i New York.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

[Texter av George Novack](#) (på marxistarkivet)

Om Trotskijs marxism:

Perry Anderson m fl (debatt): [Trotskij och stalinismen](#)

Denise Avenas: [Trotskijs ekonomiska och politiska tänkande](#)

Isaac Deutscher: [Trotskij i vår tid](#) och [Inledning till Den permanenta revolutionens epok](#)

Martin Fahlgren: [Trotskij igår, idag, imorgon](#)

Pierre Frank: [Teorin om den permanenta revolutionen](#)

Paul Le Blanc: [Trotskijs revolutionära teorier – nyskapande eller en fortsättning?](#)

Ernest Mandel: [Trotskij som alternativ](#) (bok) och [Trotskijs verkliga testamente](#)

Mandel/Krasso: [Debatt om Trotskijs marxism](#)

Alec Nove: [Nytt ljus över Leo Trotskijs ekonomiska idéer](#)

Vadim Z Rogovin: [Bolsjevism, stalinism, trotskism](#)

Alain Trondeur: [Den förrådade revolutionen – Trotskijs analys av Sovjetunionen](#)

⁸ Finns i svensk översättning: [Den materialistiska filosofins ursprung](#)